

TEMA 7. L'APLICACIÓ DEL DRET DE LA UNIÓ EUROPEA

1. L'obligació d'aplicar el Dret de la UE.
2. Les relacions entre el Dret de la Unió Europea i el dret intern dels Estats membres.
3. La garantia judicial de la correcta aplicació del Dret de la Unió Europea.

1. L'obligació d'aplicar el dret de la Unió Europea

- Aplicació DUE: procés complex per facetes i per pluralitat subjectes i intensitat integració en dret intern.
- Correcta aplicació DUE:
  - Aplicació normativa (adoptar normes jurídiques que completen i desenvolupen les previsions); aplicació administrativa a situacions concretes (gestió i execució directament des d'institucions europees i indirectament per estat); i la garantia mitjançant la funció judicial.
  - Pluralitat destinataris de les normes: institucions, òrgans i organismes UE; estats membres; particulars.
  - Intensitat integració: DUE dret autònom amb característiques especials que regulen relacions amb drets interns.

1.1. L'aplicació del DUE per les institucions, òrgans i organismes de la Unió Europea

a) L'aplicació normativa del DUE

- L'aplicació dels tractats correspon principal i directament a la UE mateixa. A les institucions els correspon crear el dret derivat (completa i desenvolupa el dret originari), tant cap a l'interior com cap a l'exterior.

b) L'aplicació administrativa, la gestió i execució del dret de la Unió Europea

- Comissió: funcions administració, gestió i execució directes normes DUE, de conformitat amb els tractats.
  - De vegades afecten directament empreses (mesures antimonopoli, gestió fons estructurals i altres fons).
- També: competència per a adoptar actes administratius que afecten els estats membres de manera individual/execució pressupost de la UE i administració de les clàusules de salvaguarda.
- Comissió: guardiana dels tractats i, per tant, ha de vetlar per la seua correcta aplicació: SUPERVISIÓ DEL DUE junt amb el TJUE (procediments de sanció i denúncia).

1.2. L'aplicació del dret de la Unió Europea pels estats membres

- L'aplicació del DUE pels estats membres: importància fonamental per aplicació material del DUE (aplicació indirecta).

a) Els principis que regeixen l'aplicació pels estats membres del dret de la Unió Europea

i. *L'obligació de cooperació lleial*

➤ ---

ii. *L'autonomia institucional i procedimental*

- Art. 4.3 TUE Obligació dels estats d'adoptar totes les mesures apropiades per a assegurar el compliment DUE. Segons el TJUE els correspon determinar els òrgans que, en dret nacional, tindran la competència per a prendre-les.
- Autonomia no absoluta: conciliar-se amb l'exigència de l'aplicació uniforme del DUE (aplicació limitada pel principi d'efectivitat i el principi d'equivalència).

b) L'aplicació normativa del dret de la Unió Europea

- Funció compartida estats-institucions europees, tant en el marc de les competències exclusives UE com en el de competències compartides i en el de coordinació (matisos): principis de subsidiarietat i proporcionalitat:
  - Quan els tractats constitutius imposen l'obligació d'adoptar determinades mesures, els estats han de derogar les normes nacionals contràries i abstenir-se d'adoptar-ne de noves.
  - Altres vegades, obligacions de caràcter positiu.
  - També: competència sancionadora (administrativa i penal) per incompliments del DUE, sempre limitada pels principis d'equivalència i efectivitat.

c) L'aplicació administrativa, la gestió i execució del dret de la Unió Europea

- Obligació dels estats d'aplicar el DUE en situacions concretes.
- Obligació de cooperació administrativa en l'aplicació del DUE (assumpte d'interès comú): UE competència de suport, coordinació i complement de l'acció estats.

d) L'aplicació normativa del dret de la Unió Europea a Espanya

- Aplicació complexa per les peculiaritats del sistema constitucional espanyol. És necessari:
  - Determinar quina és l'administració o administracions competents (caràcter exclusiu o compartit) per a adoptar les mesures d'aplicació del DUE.
  - Concretar la naturalesa de les mesures pel desenvolupament normatiu.

i. La determinació de l'administració competent

- Jurisprudència Trib. Constitucional: la transposició del DUE al dret intern ha de seguir els criteris constitucionals i estatutaris de repartiment de competències estat/CA que no ha resultat alterat per l'ingrés CE ni per les normes DUE. Principis:
  - Com que no existeix una competència específica per a l'aplicació del DUE, la seua execució correspondrà a qui materialment ostente la competència segons les regles de dret intern. **PRINCIPI DE NO ALTERACIÓ DEL REPARTIMENT COMPETENCIAL.**

- PRINCIPI DE COOPERACIÓ LLEIAL ENTRE L'ESTAT I LES COMUNITATS EN LA FORMACIÓ I APLICACIÓ DEL DUE: Conferència per a la col·laboració multilateral (CARCE) acords per a l'aplicació i mecanismes de coordinació.

ii. La concreció de les mesures a adoptar.

- En general: aplicació normativa habitual DUE no és propícia a actes amb força de llei.
  - Procediment legislatiu lent i complex.
  - Marge d'acció reduït.
- Resulta més expeditiu: mesures reglamentàries adoptades pel Govern. Però en tot cas:
  - Dependrà del contingut material de la norma europea:
    - ❖ Llei orgànica si implica sanció penal o càrrega fiscal, si exigeix modificació/derogació llei en vigor, si és necessària la coordinació de les activitats de les CA o si forma part de la legislació bàsica de l'Estat.
    - ❖ En cas que siguin competències CA, hauran d'intervenir els parlaments autonòmics (competències estatuts autonomia; reserves de llei; o modificació lleis autonòmiques).
  - Dependrà de l'amplitud de les opcions deixades als estats.

1.3. L'aplicació del dret de la Unió Europea a les persones físiques i jurídiques

- Les persones físiques o jurídiques manquen de competència normativa, però el DUE afavoreix la seua participació tant en l'elaboració del dret derivat (iniciativa legislativa popular) com en el control de l'aplicació efectiva DUE (petició davant PE, recursos davant TJUE).

2. Les relacions entre el dret de la Unió Europea i el dret intern dels estats membres

- DUE: ordenament jurídic autònom que compta amb el seu sistema de fonts i també fixa les seues pròpies normes i principis per a regular les relacions amb el dret intern dels estats membres, i les formes d'incorporació de les normes jurídiques internacionals en el DUE.
  - Relacions DUE-dret intern: disseny mínim en els tractats constitutius i desenvolupades per la jurisprudència TJUE (el DUE s'incorpora en els drets interns segons el principi d'aplicació immediata que no requereix cap acte de recepció ni publicació (menys tractats constitutius i reformes)
  - Per això:
    - ❖ Les normes DUE poden crear drets i obligacions en les persones que els òrgans judicials estan obligats a salvaguardar: principi d'eficàcia directa.
    - ❖ Les normes DUE prevaleixen en la seua aplicació en cas de conflicte normatiu: principi de primacia del DUE.
    - ❖ En cas d'incompliment de l'Estat, l'Estat haurà de respondre enfront de la UE i dels particulars: principi de responsabilitat de l'Estat en cas d'incompliment del DUE.

2.1. L'aplicació immediata del dret de la Unió Europea

➤ Aplicació mediata/immediata: forma d'integració de les normes i actes jurídics del DUE en el dret intern dels estats en atenció al fet que es tracte de dret originari/dret derivat.

a) L'aplicació mediata o immediata dels tractats constitutius

➤ La integració dels tractats constitutius i les seues reformes: procediments normes constitucionals com a DUE i no com a dret intern.

b) L'aplicació immediata del dret derivat

➤ Dret derivat ni es rep ni es transforma en un acte jurídic de dret intern, ni tan sols pot publicar-se en els butlletins oficials interns.

- Dret derivat institucional: els actes típics vinculants (reglaments, directives i decisions) són eficaços en el territori des de la publicació en el DOUE o des de notificació als destinataris. APLICABILITAT IMMEDIATA.
- Normes internacionals que vinculen la UE: les normes consuetudinàries no es publiquen (des de la seua formació vinculen UE i estats membres); els tractats internacionals subscrits exclusivament per la UE, des de la publicació en el DOUE (institucions i estats membres: aplicabilitat immediata en els ordenaments jurídics interns). Els acords mixtos (UE-estats membres amb estats tercers o OI: es publicaran també en els butlletins oficials d'acord amb les normes constitucionals).

c) L'aplicació immediata del dret de la Unió Europea en el dret espanyol

- Art. 93 CE: LO autorització subscripció de tractats que atribueixen a una OI o institució l'exercici de competències derivades de la Constitució.
  - Aprovació per majoria absoluta dels vots del Congrés (votació final sobre conjunt del projecte).
  - Prèviament: possibilitat de plebiscit consultiu/requeriment al Tribunal Constitucional sobre l'existència de contradicció entre el tractat i la Constitució.
- Manifestat el consentiment pel Govern: formen part de l'ordenament jurídic quan es publiquen en el BOE.
- El dret derivat: CE no té previsió específica.

2.2. L'efecte directe del dret de la Unió Europea

- Efecte directe: les normes són capaces de crear directament drets i obligacions a càrrec dels particulars, que aquests poden invocar davant els jutges i tribunals nacionals, que estan obligats a garantir-los.
- Plena eficàcia del DUE en el dret intern (el seu compliment no dependrà exclusivament dels estats).

a) La noció jurisprudencial de l'efecte directe: fonament, requisits i conseqüències

➤ Silenci tractats constitutius: TJUE 5/2/1963 Sentència assumpte VAN GEND EN LOOS.

- Qüestió prejudicial de tribunal holandès sobre si l'article 12 TCEE (actual article 30 TFUE) tenia efecte directe en el dret intern i si els nacionals podien invocar-lo davant els seus jutges.
- Segons el TJUE: basant-se en la naturalesa del TCEE, com a més que un tractat internacional que estableix obligacions entre els estats, el TCEE podia crear directament drets per als justiciables. Es reconeix que l'efecte directe dels actes comunitaris també es produirà si es compleixen determinats requisits.

➤ Actualment:

- Els reglaments tenen efecte directe.
- La resta de disposicions europees tindran efecte directe si:
  - ❖ És clara i precisa (o suficientment precisa): quan estableix una obligació en termes inequívocs encara que pugui plantejar qüestions d'interpretació.
  - ❖ És incondicional: quan enuncia una obligació que no està subjecta a cap requisit ni supeditada –en la seua execució o en els seus efectes– a l'adopció de cap acte de les institucions o de l'Estat (també es compleix quan el marge d'actuació dels estats es nul).

➤ Conseqüències de l'efecte directe:

- Les normes DUE tindran plenament d'efecte de manera uniforme en tots els estats des de la seua entrada en vigor i durant tot el període de vigència.
- Les disposicions seran font immediata de drets i obligacions per a tots els afectats.
- Els jutges i tribunals nacionals hauran de protegir els drets concedits pel DUE als particulars. Conseqüència: regla de la primacia del DUE (deixar sense efecte legislació nacional contrària).

b) L'efecte directe del dret originari de la Unió Europea

➤ En atenció a l'abast de l'efecte directe, les normes dels tractats constitutius es classifiquen en:

- Normes amb efecte directe ple: normes clares i incondicionals que permeten als particulars invocar-les davant els jutges i tribunals nacionals tant en les seues relacions amb les administracions (efecte directe vertical) com en les seues relacions amb els particulars (efecte directe horitzontal). P. ex.: lliure circulació de treballadors, principi de no discriminació laboral.
- Normes amb efecte directe limitat que es poden al·legar davant jutges i tribunals nacionals en les seues relacions amb les administracions (efecte directe vertical) però no en les seues relacions amb els particulars (efecte directe horitzontal). P. ex.: prohibició de restriccions duaneres; normes ajudes d'estat; prohibició de restricció llibertat d'establiment.

- Normes que manquen totalment d'efecte directe: necessiten exercici poder d'apreciació institucions o estats membres.

c) L'efecte directe del dret derivat institucional

- Jurisprudència TJUE: no tots els actes jurídics del dret derivat institucional tenen efecte directe, només els actes jurídics vinculants si compleixen els requisits.

i. L'efecte directe dels reglaments

- Art. 288 TFUE: a causa de la seua naturalesa i funció en el sistema de fonts del DUE té efectes directes de forma plena:
  - Els particulars ho poden al·legar en les seues relacions amb les administracions públiques dels estats membres: efecte directe vertical.
  - Els particulars ho poden al·legar en les seues relacions amb altres particulars: efecte directe horitzontal.

ii. L'efecte directe de les directives

- En principi: no poden produir efecte directe perquè es dirigeixen cap als estats membres destinataris i han de ser objecte d'una mesura de transposició (marge d'apreciació dels estats).

- Excepcionalment: TJUE ha reconegut efecte directe a directives:
  - Efecte directe vertical incomplet: Sentència VAN DUYN cas d'un estat que, al final del termini de transposició, no haguera traslladat una directiva o ho haguera fet incorrectament. En aquest cas, seria paradoxal que l'estat que incomplís el DUE es beneficiés. Si les seues disposicions no estan subjectes a condicions i són prou clares i precises, els particulars estaran legitimats a invocar-les contra l'estat membre.
  - La manca d'efecte directe horitzontal: no podran ser invocades per un particular en les seues relacions amb altres particulars quan no estiguen traslladades o ho estiguen incorrectament. Per a pal·liar l'efecte negatiu:
    - ❖ Concepte ampli d'autoritats de l'estat per a invocar efecte vertical.
    - ❖ Obligació del jutge nacional d'interpretar el dret nacional de conformitat amb la directiva.
    - ❖ Si no és possible: obligació de reparació per l'administració estatal dels perjudicis causats als particulars.

iii. L'efecte directe de les decisions.

- Alteració del Tractat de Lisboa i ampliació:
  - Decisions individuals:
    - ❖ Dirigides als particulars: si conté obligacions clares, precises i incondicionals, produeix efecte directe invocable davant les jurisdiccions nacionals.

- ❖ Dirigides als estats membres: si contenen obligacions clares, precises i incondicionals, produeix efecte directe entre estat nacional i justiciables (efecte directe vertical). Si estan subjectes a un termini, no podran ser invocades abans de transcorregut aquest.
- ❖ Està exclòs l'efecte directe horitzontal.
- Decisions dirigides a les institucions europees: manquen d'efecte directe.

d) L'efecte directe del dret internacional de la Unió Europea

- Seran les normes de DI les que determinen quins efectes produiran.
- TJUE: les disposicions dels tractats han de considerar-se directament aplicables quan contenen, a la vista del seu tenor literal, el seu objecte, així com per la seua naturalesa, una obligació clara i precisa, no subordinada (ni en execució ni en efectes) a acte ulterior.

2.3. La primacia del dret de la Unió Europea

a) Introducció

- Conflicte DUE / normes dret intern: principi de primacia del DUE, formulat per la jurisprudència TJUE:
  - La primacia no depèn de l'existència de previsió constitucional expressa.

- Declaració núm. 17 relativa a la primacia, annexa a l'Acta Final de la Conferència Intergovernamental que va adoptar el Tractat de Lisboa

b) Els fonaments de la primacia del dret de la Unió Europea

- Sentència Assumpte COSTA c. ENEL: compatibilitat d'una llei italiana posterior amb el TCEE.
  - La naturalesa específica del TCEE com a “comunitat de duració indefinida, amb institucions pròpies, personalitat i capacitat jurídica, capacitat de representació internacional i poders reals derivats d'una limitació de competències o transferència d'atribucions dels estats a la Comunitat”:
    - ❖ Els estats han limitat la seua sobirania.
    - ❖ Cos normatiu aplicable als nacionals i a si mateixos.
    - ❖ Els estats ja no poden legislar sobre les matèries transferides.
    - ❖ Impossibilitat de fer prevaldre una llei nacional posterior.
  - El principi de primacia és un principi fonamental del DUE, com una condició d'existència de la UE mateixa.
  - Obligació dels jutges i tribunals nacionals d'aplicar íntegrament el DUE i de protegir els drets que confereix als particulars, deixant sense aplicació totes les normes anteriors o posteriors contràries.

- Obligació dels jutges i tribunals nacionals de garantir la plena eficàcia de les normes europees.
- El principi de primacia és un principi fonamental del DUE, com una condició d'existència de la UE mateixa.

c) Abast o conseqüències de la primacia del dret de la Unió Europea

- La primacia ha sigut afirmada jurisprudencialment al seu màxim abast.
- Sentència assumpte SIMMENTHAL: conseqüències de la primacia del DUE per als jutges i tribunals nacionals:
  - En cas de conflicte, serà inaplicable de ple dret tota disposició prèvia de la legislació nacional que siga contrària al DUE.
  - El principi de primacia impedeix la formació vàlida de nous actes legislatius nacionals incompatibles amb les normes DUE. Encara que després es va matisar aquesta afirmació i es va afirmar que, davant aquestes situacions, el jutge nacional està obligat a descartar l'aplicació de la norma incompatible.
- Les conseqüències no són únicament per a jutges i tribunals: tota l'administració pública dels estats membres (també la no integrada en l'administració central) està obligada a aplicar les disposicions del DUE. Juntament amb l'administració, també els particulars han d'aplicar les disposicions imperatives del DUE en les seues relacions.

d) La primacia del dret de la Unió Europea en el dret espanyol

- Jutges i tribunals tenen el deure inexcusable de resoldre assumptes atenint-se al sistema de fonts establert (principi de jerarquia normativa), quin és el lloc del DUE?

i. *La primacia del dret de la Unió Europea sobre la legislació espanyola*

- Interpretació sistemàtica de la CE: els tractats internacionals (tractats constitutius entre aquests) des que formen part de l'ordenament jurídic prevalen en la seua aplicació sobre les normes amb rang de llei (anteriors o posteriors en el temps).
  - En cas de conflicte, aplicació normes del tractat.
  - Impossibilitat derogació, modificació o suspensió normes del dret internacional per normes del dret intern.
- El TC ha limitat la importància dels tractats en afirmar que de l'article 96 no es dedueix que formen part del bloc de constitucionalitat (no es matèria del recurs d'empara davant el TC). El principi de primacia correspon als jutges i tribunals ordinaris, i excepcionalment el TC podrà controlar la correcta aplicació d'aquell si els actes jurídics de jutges i tribunals en aplicació del DUE lesionen drets i llibertats protegides per l'article 53.2 de la CE.
- Problemes del dret tutela judicial efectiva (art. 24 CE): obligació d'aplicació llei espanyola (no poden deixar-la inaplicada per considerar-la contrària al DUE sense qüestió prejudicial). Tan sols podran deixar inaplicada la llei quan la contradicció amb el DUE siga indubtable:

- Així ho haja declarat el TJUE en una sentència donada a un recurs d'incompliment.
- Quan es deduïska d'una sentència TJUE donada a una qüestió prejudicial materialment idèntica a la que es planteja en el litigi principal.
- Quan la correcta aplicació del DUE pugui imposar-se amb tal evidència que no deixi lloc a cap dubte raonable sobre la solució d'una eventual qüestió prejudicial que es plantejara al TJUE.

ii. La primacia del dret de la Unió Europea sobre la Constitució espanyola

- En dret espanyol no està clara la primacia: control preventiu art. 95 CE tractats/CE.
- TC: supremacia de la CE queda assegurada per la possibilitat d'impugnar o qüestionar la constitucionalitat dels tractats internacionals una vegada formen part del dret intern. En qualsevol cas: conflictes DUE/CE són competència del TJUE no del TC.

2.4. La responsabilitat de l'estat membre per incompliment del dret de la Unió Europea

- DI: l'incompliment de qualsevol obligació internacional atribuïble a un estat (amb independència de l'òrgan) genera la seua responsabilitat internacional i l'obligació de reparació.
- DUE: intensitat major de principi de responsabilitat. Cal distingir:
  - Responsabilitat estat membre/davant UE.
  - Responsabilitat estat membre/danys causats als particulars.

a) La responsabilitat de l'estat membre davant la Unió Europea

- Recursos directes davant TJUE: recurs d'incompliment per Comissió o qualsevol estat membre contra altre estat per incompliment obligacions que li imposen els tractats constitutius.
  - Sentència declarativa.
  - Estat membre condemnat: mesures necessàries per a la seua execució.
  - Prohibició d'aplicació nacional incompatible.
  - Permet als particulars reclamar davant els òrgans nacionals, la responsabilitat de l'Estat i obtenir indemnització de danys, si escau.
- Si l'Estat no executa sentència: Tractat de Maastricht possibilitat d'imposar una sanció pecuniària. També, la Comissió podrà dirigir-se al TJUE indicant la suma que considera adaptada segons les circumstàncies. Tractat de Lisboa: millora el procés –La Comissió, al presentar el recurs davant el TJUE per incompliment de l'obligació d'informació sobre les mesures de transposició de les directives, podrà indicar l'import de la sanció.

b) La responsabilitat de l'estat membre per els danys causats als particulars

- Reconeixement jurisprudencial el 1991: assumpte FRANCOVICH I ALTRES. El particular afectat per la no adaptació de la legislació interna a un directiva pot reclamar a l'Estat incomplidor una indemnització per els danys soferts en el marc del dret intern en matèria de responsabilitat i respectant els principis d'equivalència i efectivitat.

- Requisits:
  - Que la norma jurídica violada tinga per objecte conferir drets als particulars.
  - Que la violació estiga suficientment caracteritzada.
  - Que existisca una relació de causalitat directa entre la infracció de l'obligació i el dany patit.
- Extensió de la reparació: ha de ser adequada al perjudici patit i garantir la tutela efectiva dels drets dels particulars afectats.

c) Breu referència al dret espanyol

- TC: la responsabilitat internacional pel comportament de qualsevol administració pública forma part de la matèrica “relacions internacionals” (exclusiva de l'Estat).
- El Govern ha d'estar dotat de tots els instruments necessaris per a exercir la funció, però no pot tenir incidència interna que altere la distribució competencial: mecanismes de cooperació o coordinació amb les CA o entitats locals competents per a evitar incompliments del DUE i sistemes de compensació interadministrativa (LO 2/2012 d'Estabilitat Pressupostària, DA 2a).
- Hipòtesis diverses:
  - Incompliment del DUE per Administració de l'Estat: responsabilitat Estat espanyol.
  - CA competència exclusiva o compartida en aplicació del DUE-incompliment CA: per a evitar la responsabilitat de l'Estat, existeixen mecanismes preventius (CARCE-CARUE) i mecanismes de control i vigilància de l'aplicació autonòmica:

- ❖ Clàusula de supletorietat del dret estatal respecte a l'autonòmic. Evolució jurisprudencial.
- ❖ Control jurisdiccional de les normes autonòmiques que es consideren contràries al DUE.
- ❖ Interposició de conflicte negatiu de competències (negativa autonòmica d'adopció normes de desenvolupament DUE):
  - ❖ Lleis harmonitzadores.
  - ❖ Control “extraordinari” o “excepcional” de compliment forçós del DUE mitjançant la substitució de l'activitat autonòmica per la intervenció directa de l'Estat (majoria absoluta de Senat-art. 155 CE).
- Incompliment per les entitats locals: mecanismes preventius (requeriment d'informació sobre l'activitat municipal) i mecanismes de reacció (impugnació judicial dels actes i acords davant la jurisdicció CA; substitució directa; dissolució dels òrgans de les corporacions locals).

3. La garantia judicial de la correcta aplicació del dret de la Unió Europea

3.1. L'aplicació del dret de la Unió Europea pel jutge nacional

- Jurisprudència TJUE: el dret a la tutela judicial efectiva i l'obligació de cooperació lleial tenen com a conseqüència que els òrgans jurisdiccionals dels estats estan encarregats de proporcionar la tutela judicial efectiva dels drets que atribueix el DUE.
  - Principi d'autonomia institucional i procedimental: cada estat designarà els òrgans competents i la regulació processal dels recursos judicials.
    - ❖ També: legitimació per a exercitar l'acció judicial, però respectant el dret a la tutela judicial efectiva.
    - ❖ Regulació processal no menys favorable que la referent als recursos de naturalesa interna (principi d'equivalència) ni fer impossible la seua pràctica o excessivament difícil el seu exercici (principi d'efectivitat).
- Dret espanyol: jutjats i tribunals determinats per les lleis, segons les normes de competència i procediment, i sotmesos al principi de legalitat.

3.2. La col-laboració entre el jutge nacional i el Tribunal de Justícia de la Unió Europea

- Col-laboració TJUE: mecanisme de la qüestió prejudicial (opinió del TJUE abans de dictar sentència en els conflictes interns que afecten el DUE). És a l'òrgan estatal a qui correspon elevar la qüestió (art. 267 TFUE). Mecanisme no contenciós sense iniciativa de part i obligació del TJUE de pronunciar-se (requisits d'admissibilitat).

3.3. L'aplicació del dret de la Unió Europea pel Tribunal de Justícia de la Unió Europea

- TJUE: la CE és una comunitat de dret, en la mesura en què ni els estats ni les seues institucions poden sostraure's al control de conformitat dels seus actes amb els tractats constitutius.
- TJUE: sistema complet de vies de recurs i procediments pel control de legalitat dels actes de les institucions.

Co-Finançat per la Unió Europea. Les opinions i punts de vista expressats només comprometen al seu(s) autor(s) i no reflecteixen necessàriament els de la Unió Europea o els de l'Agència Executiva Europea d'Educació i Cultura (EACEA). Ni la Unió Europea ni la EACEA poden ser considerats responsables d'ells.